

Pavla Lencová: Reprezentace všednosti v poezii Skupiny 42

Posudek oponenta: prof. PhDr. Tomáš Kubíček

Práce Pavly Lencové se vydává k tématu všednosti v poetice Skupiny 42 vlastně ze dvou stran. Tou první je dosavadní bádání o poetice Skupiny, která je poměrně hojně navštěvovanou oblastí (jen výčet příslušné sekundární literatury by sám o sobě naplnil rozsah odborné práce). Druhým východiskem je teorie reprezentace v té podobě, jak ji rozpracovává autorčin školitel prof. Papoušek, tj. jako způsob zobrazení a konstruování sociálně kulturních fenoménů prostřednictvím literárních textů jako sémiotických systému. Fenoménů, které mají svou časovou a lokální danost a umožňují pochopit (a konstruovat) nejenom dějiny myšlení a společenského vědomí, ale i tak jemné a nezřetelné či lépe abstraktní „veličiny“ jako je dobová atmosféra či dobový pocit. Především druhý přístup se jeví jako produktivní pro porozumění a rekonstrukci proměny dobové situace v rozmezí let 1940-1948, tedy v období, které se vyznačuje na jedné straně strnutím (válečná doba jako tematizovaná doba totalitního bezčasí, která v jistém smyslu unifikuje jedinečné) a dynamikou (poválečná doba, která absorbuje obrovské množství podnětů a produkuje divergentnost). Je také třeba říci, že tato druhá cesta je v dosavadním bádání o Skupině 42 zatím spíše nevyužitou, a to zvláště v té podobě, kde se otevírá důsledné sémantické analýze. A v této podobě by pak také práce mohla směle konkurovat dosud převažujícím „hermeneutickým“ interpretacím, které jsou založené často na individuálním dojmu interpretově a pro svoji verifikaci se dovolávají toliko autoritativního hlasu svého stvořitele. Nutno říci, že navzdory jistým kvalitám předložená práce nesplnila toto očekávání a poměrně velmi rychle se vydala první cestou, tj. houštím dosavadních interpretací poetiky členů Skupiny a její rétorika se proměnila v rétoriku potvrzující dosavadní zjištění či závěry autoritativních studií. Což koneckonců není zcela bezvýznamný přínos práce; přeci jen zůstává v oponentovi lítost nad nevyužitým potenciálem.

Autorka pracuje s pečlivostí a pozorností. Logicky zakládá svoji metodu do Chalupeckého teoretické práce a citlivě vybírá jeho příspěvky ke vztahu umění a skutečnosti. Přesto se nelze ubránit pocitu jistého zjednodušujícího rámce, který autorce poskytl myšlenkové východisko. Vedle Chalupeckého textů (které ovšem nejsou podrobeny kritické revizi, ale zakládají autorčin deduktivní přístup) se práce opírá o myšlení tří dalších autorit, které se průběžně tematizují. Zasazení autorčina přemýšlení do kontextu Ricoeurových myšlenek a příspěvků Václava Navrátila či Jana Patočky přitom ukazuje, že text bude tendovat mezi fenomenologií, hermeneutikou a existencialismem s úkroky směrem k metafyzickému chápání určitých klíčových postupů i pojmů. Což je teritorium, které by se

jen při troše nepozornosti a neukázněnosti mohlo lehce proměnit v bahnitý terén slovní ekvilibristiky. K tomu však nakonec nedojde, ale to především z důvodu, že práce příliš nevystoupí z domény evidence a analýzy směrem ke kreativní interpretaci. Další autoritou, o něž se práce opírá, a jež už ji orientuje směrem k metodě, je Emil Steiger – což má svoji logiku, neboť se potvrzuje inklinace k pojetí textu jako existenciálního fenoménu. Vedle Steigera má však východisko k metodě poskytnout i Hugo Friedrich a Miroslav Červenka – a tedy strukturní analýza. U oponenta toto rozvržení metodologického a teoretického základu vzbuzuje motivující zvědavost.

Už v tomto myšlenkovém rozvrhu se ale zdá, že práce je z jedné strany poněkud příliš uzavřená do rámců, jejichž příčina není zřejmá, a ze strany druhé zase zvolené přístupy působí značně divergentně a hrozí rozvrátit soudržnost badatelského přístupu. Pomohlo by, kdyby autorka osvětlila, proč právě tyto autority byly vybrány jako křestní otcové jejího vlastního metodologického či spíše myšlenkového východiska; bez takové argumentace působí výběr nahodile. Je také třeba se ptát, proč nebyly zvoleny některé současnější přístupy, které ostatně doktorandčin školitel tak produktivně zavádí do českého myšlení o literatuře. Práci by také prospělo, kdyby vystoupila směrem k dobovému kontextu modernistické literatury, jenž by pomohl pochopit specifiku (ale i podobnost) individuální poetiky členů Skupiny. Při obecném založení kontextu práce se však objevuje v této souvislosti ještě další otázka: Proč tu vystupují vedle sebe jako příklady reprezentací modernistického času texty Vančury, Součkové a Jedličky, tedy texty od sebe značně vzdáleny (Vančura 1924, Součková 1944 Jedlička pol. 50. let, publ. 1966). (s- 13/14). Nebylo by ani od věci osvětlit odlišnost pojmu „skutečnost“, jednoho z nejfrekventovanějších slov v modernistických manifestech první poloviny dvacátého století, jak jej používá Chalupický (a jak jej chápou členové Skupiny) - a jak se jinak používá v dobových modernistických teoriích. Poněkud překvapivě není vzat do hry druhý teoretik skupiny Jiří Kotalík, a Chalupického návrhy tak zakládají určité jednohlasí.

V souvislosti se založením práce je třeba ještě upozornit na jistou pojmovou nejasnost: Dochází často k nerozlišování významu slov moderní a modernistický. Píše-li autorka o moderním časoprostoru, měla by raději používat pojem modernistický. Uvážíme-li že moderní doba podle některých badatelů začíná karteziánským myšlením, je přece jen rozdíl mezi tematizací času a prostoru v 17. a ve 20. století. Ostatně diametrální rozdíl je i mezi pojetím času u symbolistů či dekadentů a u autorů, kteří vstupují do literárního provozu jako součást krize moderního myšlení v první třetině dvacátého století. Právě tento moment krize je pro pojetí a zobrazování času u modernistických autorů klíčový a je tím, co liší tuto etapu moderny od předchozích.

Vlastní tělo textu, pozorná analýza básní členů skupiny ve vztahu ke třem zvoleným postupům – fragment, variace a deník, je pak koncizní a přesnou prací. Autorka prokazuje pečlivost a disciplínu.

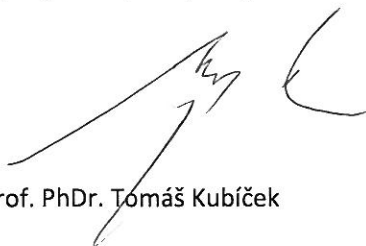
Oponent se však neubrání výtce, že tu vedle sebe stojí pojmy, které nejsou zcela sourodé a reprezentují dvě rozdílné oblasti – zatímco variace a fragment jsou postupy kompoziční, deník je pojem žánrový (jenž je či může být současně aplikací či naplněním předchozích kompozičních postupů – a ostatně také často je). Je tudíž oprávněné budovat analýzu na těchto třech pilířích? Navíc i básnické texty členů skupiny často přijímají charakter deníkového zápisu (nezřídka u nich najdeme i přesnou dataci).

V analytických pasážích jsou pak také rychle opuštěna metodologická a teoretická východiska a práce se uchýlí do bezpečí evidence a analýzy jednotlivých textů a jevů. Autorka pak ukazuje na různé podoby ztvárnění času u básnických členů skupiny. Přičemž by bylo dobré práci prohloubit směrem k interpretační komparaci zjištěných podob, variant. V této podrobné a velmi pečlivě založené části se také více ke slovu dostávají autoritativní texty sekundární literatury (Komenda, Opelík, Trávníček, Karfík, Blažiček, Cieslar atd.) interpretující tvorbu členů Skupiny. Z těchto pasáží je pak jednak patrné rozsáhlé studium sekundární literatury, které autorka podstoupila a s níž se úspěšně vyrovnala, ale současně její neochota kritičtějšího přístupu jak k těmto sekundárním textům, tak zpětně k vlastní interpretaci tvorby členů Skupiny 42. V praxi to pak znamená, že sekundární texty slouží jako východisko k následnému potvrzení nalezenými doklady/jevy v primárních textech, postrádám tedy kreativnější a sebevědomější myšlenkový přístup doktorandky k primárním textům. Přes široké rozkročení (v metodologických či myšlenkových rámcích i v sekundární interpretační literatuře k předmětu) se mi nezdá, že by autorka něco podstatného přidávala k dosavadním interpretacím poezie Skupiny. Nakonec i filozofické příspěvky založené v úvodu jako základy autorčina přístupu, zůstávají při vlastní práci s texty vně a vytvářejí tak jen předpolí bez aplikačního dozvuku. Oponentovi rovněž chybí důsledněji aplikovaný vývojový přístup k proměnám poetiky (ale i motiviky a tematiky) tvorby členů skupiny. Což vynikne především v souvislosti s tím, že v závěru se vlastně jen opakují teze z úvodu. Rétorika afirmace znemožňuje problematizující přístup k materiálu a tím v důsledku jistou vlažnost práce.

Přestože posudek na práci Pavly Lencové se soustředil spíše na momenty, které způsobily, že oponentovou očekávání bylo zklamáno, neměl by tento pocit převážít to pozitivní, co autorka svojí prací splnila. Práce je nakonec solidně odvedenou analytickou prací, která nikoliv jen potvrzuje některé citované interpretační soudy (sekundární literatury) o poetice skupiny, ale především jim konečně dodává i objektivizující zázemí a tím platnost. Má ve své stěžejní části jasný výkladový styl a dokládá autorčinu schopnost psaní vědeckého textu.

Práci proto doporučuji k obhajobě. Témata obhajoby jsou pak dána právě výše uvedenými tematizacemi momentů, které způsobily zklamání oponentova očekávání. Jako dodatečnou otázku pak kladu: Jak spolu souvisejí pojmy skutečnost a všednost, s nimiž se v textu operuje? Jde o pojmy

synonymní, o pojmy, které se navzájem specifikují či explikují a jakou roli hrají tyto výrazy v programových vystoupeních teoretiků skupiny?

Prof. PhDr. Tomáš Kubíček

v Brně 26. 5. 2017

Mgr. Pavla Lencová: Reprezentace všednosti v poezii Skupiny 42.

Mgr. Pavla Lencová soustředila svou práci na průzkum kategorie času v literatuře Skupiny 42. Téma je to náročné jak pro nutnost uchopit je v rámci konceptu moderny, tak proto, že je autorka usiluje zasadit do parametrů existenciálních fenoménů prosakujících do dobového hledání nové, poavantgardní poetiky a vyplnit tak určitou badatelskou mezeru v typologiích básnické skladby. Zaměřila se na přístupy, které posílily dynamismus a požadovanou svědeckou autenticitu básnické skladby a vyrovnávaly se tak se skupinovými požadavky (teze Jindřicha Chalupického), ale také s obecnějšími filosofickými úvahami o povaze a smyslu moderního umění (Václav Navrátil, Jan Patočka).

Autorka vytvořila koncept tří principů - fragmentu, variace a deníků - které jí umožnily poukázat na mnohadimenzionální básnický časoprostor díla Jiřího Koláře, Ivana Blatného, Josefa Kainara, Jiřiny Haukové, Jana Hanče. Poezie, básnická skladba se odtud ukazuje jako promyšlený koncept, v němž hraje podstatnou roli právě lyrická dimenze existenciality. Lencová upozorňuje na situaci určitých žánrových paradoxů, kdy se moderní román odklání od snahy zobrazit celistvý vnější svět či společnost k nutnosti reflektovat svou vlastní subjektivní zkušenost s realitou - a naopak poezie tenduje opačným směrem, k objektivitě svědectví. Její průzkum se pak soustřeďuje na způsoby, které umožnily zachovat konkrétní přítomnost, okamžikovost básně-záznamu a zároveň tuto časovost vpojit do širších a nadčasových uměleckých konceptů. Fragment, variaci a deník určuje jako tři výchozí typy těchto časových rozvrhů. Fragment v jeho časové konkrétnosti a ohraničenosti; variaci jako možnost náběhů k mytickému času; deník v jeho procesualnosti. Tyto časové typy se zároveň ukazují ve své prolnavosti (také lyrična a epična), ve spolupráci na díle, kterým je mnohadimenzionální představa času: v jeho reálné proměnlivosti až chaosu, zasazovaného ovšem do celkové představy a požadavku Úplna (Jindřich Chalupický), řádu, do kterého zapadají malé i velké dějiny.

Dosavadní poznatky o jednotlivých druhových kategoriích a žánrech charakterizujících modernu (mj. Emil Staiger, Hugo Friedrich) využila autorka k tomu, aby poukázala na proměny tradičních pojmů. Především se jí podařilo vytvořit komplexní představu struktury literárního díla, jehož dynamika je utvářena ve vzájemných vazbách a kontrastech na více úrovních, včetně těch, které přesahují k dalším uměleckým oborům. Odtud se například také jinak jeví žánr lyriky: jeho státnost a subjektivnost (zde zejména Ivan Blatný, Jiřina Hauková) se v tomto kontextu, v jeho dynamické struktuře a variabilitě

(střídání a obměna – variace, báseň-deník, typy epiky), s jakou pracují zvláště Jiří Kolář, Josef Kainar, Jan Hanč, ukazuje jako důležitá složka: vytváří zvláštní časový modus zastavení a naladění, který umožňuje přesuny mezi okamžikovým, přítomnostním aspektem a jeho nadčasovými plány, stejně jako pohyby subjekto-objektové distance. Příklad poezie Josefa Kainara, zejména v jeho *Osudech* (1947, ale 1940-1943, mimo skupinu) a *Nových mýtech* zase sleduje tendence k fragmentarizaci verše v kontextu dobové epičnosti (Vladimír Holan, Oldřich Mikulášek) a ve vnitřních vztazích lyrického a epického živelu. Kainar tak je jedním z příkladů depoetizace poezie a mytizace skutečnosti, který do kladených otázek vnáší aspekty narativnosti a tělesnosti působících jako katalyzátor osudu, v ohraničenosti existence, z níž se rodí úzkost (Jiřina Hauková, Jan Hanč) i obraz atomizované skutečnosti. Autorka připomíná Navrátilovu teorii absolutní individuace času jako možnosti dobrat se autentičnosti (s. 62) i objevení podstaty změny. Věčnost a tělovost se pak jeví jako fenomény bytostně spjaté s časem, dotykem s obsahy zkušenosti.

Za důležité v tomto projektu považuji to, že se autorka důsledně drží základního rozvrhu, ze kterého svůj koncept dynamického časoprostoru básnictví Skupiny 42 rozvíjí a může tak podat přesvědčivé analýzy, jasně argumentovat své teze. A za druhé, že tyto průzkumy časových rozvrhů nejsou odtažitým teoretizováním, ale jsou kompaktně zabudovány do vztahů a kontextu tvorby, jejíž hledání nových forem se ukazuje jako potřeba nových obsahů, životní plnosti. Ta ovšem nepostrádá filosofickou i estetickou reflexi. Možná některé formulace v práci Mgr. Lencové znějí přímočaře (Chalupeckého požadavek „který vychází z potřeby přestat tvořit umění a přimknout se ke skutečnosti“, s. 11), vyrovnává je ale dostatek citací poukazujících na složitější pohyb tohoto hledání nových vztahů umění k dějící se skutečnosti. Její důraz na skupinová východiska, ovšem také v komparaci s ostatními proudy a s ohledem na avantgardní (např. surrealistické) projekty zejména v úvahách Jindřicha Chalupeckého, ve spojení s novými průzkumy existenciální situace člověka ve světě, umožňuje poukázat jak na důvody, tak formální možnosti žánrů a přístupů, které básníci upřednostňovali. Moderní důraz na jazyk se tu ukazuje dá se říci od pramene, v proměnách, které sem kromě literárních teorií vneslo také prohlubování technického (film), vědeckého a filosofického (průzkum vědomí) poznání. Časovost a časová vícerozměrnost básnické skladby jako poukaz na lidskou situovanost ve světě se tak začleňuje do moderních technik pohledu (např. oko kamery, s. 39; bohatě praktikované techniky vnitřního monologu) a také do širších úvah o vazbách konkrétních okamžiků všednosti k „signálům absolutna“ (Václav Navrátil).

Mgr. Lencové se podařilo vytáhnout z mnohosti moderních technik základní konstrukci, kterou je dobře možné dále rozvíjet (za přínosné bych považovala například více specifikovat lyrickou reflexi a také dále rozpracovat mytologii všednosti, které se autorka věnuje až v závěru ve vztahu k variaci). Časové rozvrhy básně, s nimiž přišla Skupina 42, se v práci podnětně ukazují jako křížovatka, z níž vystupuje situace, kdy se bergsonovské chápání času i náhled na „podstatu“ (s. 25) přesouvá k průzkumu parataktických spojení, odpovídajících moderní (a možná už také po-moderní) simultaneitě času a prostoru, jak o tom svědčí už sám pojem fragmentu.

Práci Mgr. Pavly Lencové doporučuji k obhajobě, vyhovuje všem požadavkům na disertační práci.

PhDr. Marie Langerová, CSc.